

YUNUS EMRE'YE GÖRE ZAMAN-HAYAT VE VAROLUŞUN MÂNASI

MEHMET KAPLAN

Ârâmum yok ırte, gece, dün ü gün maksûd ol Hoca!

Yunus Emre

Dış âleme ait vâkıaların tedkikini tabiat ilimlerine bırakan çağdaş felsefe, Eski Yunan ve Ortaçağda olduğu gibi, yeniden insana —müşahhas insana— dönmüş ve onun mahiyetini araştırmaya başlamıştır. Bu esnada onun karşılaştığı en önemli gerçeklerden biri, insanın içinde, objektif âlemden ayrı, sübjektif bir âlemin mevcudiyetidir. Bu iki âlem birbirine sınıksız bağlı olmakla beraber, aralarında mahiyet farkı vardır. Objektif âlemin veya maddenin kendi içine kapalı, karanlık, katı bir determinizme bağlı olmasına karşılık, sübjektif âlem veya ruh, kâinatı idrak eden, duyan, düşünen, hür olarak isteyen ve içinde bulunduğu şartları değiştiren bir varlıktır.

İç âlemi dış âlemden ayıran başka bir özellik vardır ki, o da, dış âlemin *Mekân*'da uzamasına karşılık, iç âlemin veya ruhun *Zaman* içinde gelişmesidir. İnsan hayatı, doğumundan ölümüne kadar durmadan değişen bir süre teşkil eder. İnsan ancak uzun hayat tecrübesinden geçtikten sonra şahsiyetini bulur. Ölüm, çok defa bu gelişmeyi birdenbire durdurur. Yunus'un benzetmesi ile «gök ekin»i sarı başak haline gelmeden biçer.

Varoluşçu filozoflar, başta Heidegger, insanın zamanda (temporel) bir varlık olduğu üzerinde ısrarla durmuşlardır. İnsan günlük hayatının meşgale, eğlence ve dalgınlığı içinde bu temel vâkıayı pek farketmez. Ölüm ona hayatın geçici olduğunu kuvvetle hissettirir. Heidegger insanı «ölüm için» yaratılmış bir varlık olarak tavsif eder. Bunu unutan insan gaflet içindedir. Ölüm düşüncesi bize insanın mahiyetini ve hayatın mânasını aydınlatır.

İnsan hayatında Zaman'a aynı derecede önem veren Jaspers, Zaman ile Aşma (Transcendance) vâkıası arasında münasebet kurar. Dünyanın şartlarına göre yaşayan insanın (Dasein) içinde bu şartları aşan

bir varlık vardır ki, asıl insan (Existence) odur. Existence, Hürriyettir. Hürriyet, insanın müşahhas varlığına ve dünyanın şartlarına dayanarak gerçekleşir. Varlığının şuuruna sahip olan insan, yaşarken (An) içinde (Ebediyet)i bulabilir.

Varoluşçu filozoflardan her birinin ayrı bir tarzda tahlil ettikleri bu kavramlardan çoğu mistik düşüncenin lâik düşünceye aktarılma ve işlenmelerinden ibarettir. Bundan dolayı onların benzerlerini eski mistik edebiyatlarda bulmak mümkündür. Yalnız onlar bu edebiyatta çağın kül-tür şartlarına göre hissî ve hayâlî bir tarzda ortaya konulmuşlardır. Benzer vâkıa ve kavramları ifade eden kelimeler arasında da fark vardır.

Bu zaviyeden bakınca, Yunus Emre'nin bazı bakımlardan varoluşçu filozoflara yaklaştığı görülür. Meselâ Yunus Emre de dış âlem ile iç âlemi ısrarla birbirinden ayırır. Ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı, dış âlemde değil, insanın içindedir. Ebedî varlığı bulmak için delicesine yeri göğü arayan şâir, onu, hiç bir yerde değil, kendi içinde bulur.

Maşûkumı isteyü işbu cihan içinde
Delüm teferrüc kıldum zemin asman içinde
Gördüm cümle âlemi arş u levh u kalemi
İlmi kitabı dahı delil beyan içinde
Çok cehd idüp istedüm yir ü göki aradum
Hiç mekânda bulmadum buldum insan içinde(1)

İnsanın bu hakikate ulaşması için, kendi kendisine dönmesi şarttır. Fakat insanların çoğu buna muvaffak olamazlar. İhtiraslar onları dış âleme bağlar. Bundan dolayı her şeyden önce bu ihtiraslardan kurtulmak lâzımdır. Yunus buna aynı zamanda ahlâkî bir mâna verir. Zira Tanrı veya Hakikat insanın mutlak fedakârlığını gerektirir. *Risâletü'n-Nushiyye*'de dış âlemden kurtuluş ile kendine dönüş ve kendinden Tanrı'ya yükseliş fikri, ahlâkî bir zaviyeden ele alınmıştır.

Gevezelik veya günlük meşgalenin insanı gerçek varlıktan uzaklaştırdığını söyleyen Heidegger'e karşılık Yunus, Gıybet üzerinde durur. Fakat bu rezileti kötülerken onun tenkid ettiği şey, dışarıya veya başkasına bakan insanın kendi kendisini, bundan dolayı da asıl gerçeği unutmamasıdır.

Yunus'a göre her insanın vazifesi kendi kendisini tanıması ve kendi nefisini yenmesidir :

1) *Yunus Emre Divanı*, hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1943, s. 78-79. Yunus Emre'den zikredilen bütün metinler bu eserden alındığı için, bundan sonraki metinlerin sonuna sadece sahifeleri işaret edilecektir.

Farıza her kişiye kendü sözi
Bakar kendü yolına kendü gözi

.....

Kogıl ayruk sözi sen seni gözle
Senün suçun ile sen seni yüzle

.....

Ayrugı söyleyen kendün unudur

.....

Ne hâcetdür sana kimse haberi
Farıza cümleye kendü bazarı
Özini gözleyen kimseye bakmaz
Dahı n'ış dir isen ol yana akmaz
Ko ayruklar sözini sen seni güt
Kınama kimseyi sen işit ögüt
Sana kimse suçu bir zerre irmez
Sana ayruk yidügi çeşni virmez

.....

Niçe avaralığla sana böyle
Bir iki gün nola olsan senünle
Dahı bir gün sana sataşmadun sen
Dahı bir gün tağundan aşmadun sen
Nola bir gün eger küfrin yenesin
Seni şerh eyleyüp seni bilesin (s. 39-40)

Bu mısralar gösteriyor ki, Yunus'un Gıybeti kınaması insanı kendi kendisine döndürmek içindir.

Ölüm düşüncesi, insanın kendi kendisine dönmesini mümkün kılar :

Eger görseyidin kendü zevâlin
Kimesne anmağa kalmazdı hâlin (s. 40)

İnsanoğlunun en önemli gerçeklerinden biri, yukarda da belirtildiği gibi, (temporel) bir varlık oluşudur.

Günlük hayatta ölümü aklına getirmeyen insan, bu temel gerçeği unuttur. Yunus bir şiirinde hayatın bu aldatıcılığından şöyle bahseder :

Ömrüm beni sen aldadın ah nideyim ömrüm seni
Beni deprenemez kodun ah nideyim ömrüm seni

Benüm hep sen idün canum içinde can idün
 Hem sen bana sultan idün ah nideyim ömrüm seni
 Gönlüm sana eğler idüm diyiben gül yaylar idüm
 Garibseyüp ağlar idüm ah nideyim ömrüm seni
 Gider imiş bunda gelen dünya işi cümle yalan
 Ağlar ömrün yavı kılan ah nideyim ömrüm seni
 Bari koyuban kaçmasan göçgünci gibi geçmesen
 Ölüm şarabın içmesen ah nideyim ömrüm seni
 Bir gün ola sensüz kalam kurda kuşa avın olam
 Çürüyüben toprak olam ah nideyim ömrüm seni
 Miskin Yunus bilmez misin yohsa nazar kılmaz mısın
 Ölenleri anmaz mısın ah nideyim ömrüm seni (s. 133)

Yukarıki şiirde, mukadder ölüm ile hayatın aldaticılığı arasındaki tezaddan doğan ızdırab ve endişeye de yer verilmiştir. Fakat insan bu ızdırabı ölüm karşısında daha kuvvetle hisseder. Yunus bazı şiirlerinde ölümden önce hayatını sürekli bir değişme olarak tasvir etmiştir. Aşağıdaki manzumede hayatın safhaları daha ziyade çevre ve başkaları ile münasebet bakımından ele alınmıştır :

Ata belinden bir zaman anasına düşdi gönül
 Hak'dan bize destur oldı hazineye düşdi gönül
 Anda beni can eyledi et ü sünek kan eyledi
 Dört on gün diyiceğez deyritlemeğe düşdi gönül
 Yüriridüm anda pinhan Hak buyruğı virmez aman
 Vatanumdan ayurdılar bu dünyeye düşdi gönül
 Beni beşiğe urdılar elüm ayağum sardılar
 Önden acısın virdiler tuz içine düşdi gönül
 Günde iki kez çözerler başuna akça dizerler
 Ağzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül
 Bu nesneyi terkeyledüm yürümeğe azmeyledüm
 On ki sünegin yazarlar elden ele düşdi gönül
 Oğlan iken sultan kopar kim elün kim yüzün öper
 Akıl bana yoldaş oldı sultanlığa düşdi gönül
 Bu çağ ile sakal biter görenün gülregi dutar
 Güzeller katunda biter sevisüye düşdi gönül
 Hayırdan şerri çok sever işlemeğe necid iver
 Nefsinün dilegün kovar nefis ivine düşdi gönül
 Kırk bişinde sûret döner kara sakala ak iner
 Bakup şeybetin göricek yoldurmağa düşdi gönül

Yola gider başaramaz yiğitlüğe eli varmaz
 Bu nesnelere koyuban yuvanmağa düşdi gönül
 Oğl aydur bunadı ölmez kız aydur yeründen durmaz
 Hiç kendü halinden bilmez hâlden hale düşdi gönül
 Öliceğiz şükrideler sinden yana ilemeler
 Allah adun zikrideler çok şüküre düşdi gönül
 Su getirler yumağa kefen saralar komağa
 Ağaç ata bindireler tenesire düşdi gönül
 Eğer var ise amelün geyin olur senün sinün
 Eğer yoğise amelün oddan şarab içdi gönül
 Yunus anlayı var hâlün şuna uğrayısar yolın
 Bunda elün irer iken hayr işlere düşgil gönül (s. 175-176)

Bazı mısralarda bahis konusu olan insanın Tanrı ile münasebeti dünyaya gelmeden önceki ve ölümden sonraki haller, diğer şiirlerde daha geniş olarak ele alınmıştır. Onlarda görüleceği üzere «gönül» ün dünyaya gelmesinin ve ölmesinin bir mânası vardır. Yaşarken, hayatın muhtelif merhalelerinde çevrenin bize karşı davranışı, «gönül» ün asıl mahiyeti hakkında doğru bir fikir vermez. İnsan ruhu, kendi gerçeğini iç çalkantılarında daha iyi farkedebilir. Yunus'un en güzel eserlerinden birisi olan aşağıdaki şiirde bu çalkantı tasvir edilmiştir :

Hak bir gönül virdi bana hâ dimeden hayrân olur
 Bir dem gelür şâdi olur bir dem gelür giryân olur
 Bir dem sanasun kış gibi şol zemheri olmuş gibi
 Bir dem beşâretten doğar hoş bağ ile bostân olur
 Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerheyleyemez
 Bir dem dilinden dür döker derdlülere dermân olur
 Bir dem çıkar arş üzere bir dem iner tahtesserâ
 Bir dem sanasın katredür bir dem taşar ummân olur
 Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilmez olur
 Bir dem talar hikmetlere Câlînûsu Lokman olur
 Bir dem div olur yâ peri vîrâneler olur yiri
 Bir dem uçar Belkîs ile sultan-ı ins ü cân olur
 Bir dem varur mescidlere yüz sürer anda yirlere
 Bir dem varır deyre girer İncîl okur rühbân olur
 Bir dem gelür İsfî gibi ölmüşleri diri kılur
 Bir dem girer kibr ivine Fir'a'vn ile Hâmân olur
 Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile
 Bir dem gelür gümrâh olur miskin Yunus hayrân olur
 (s. 284-285)

Bu şiirde insan ruhunun kendi içinde zıd kutuplar arasında çalka-
nışı tasvir edilmiştir. Mısra başlarında tekrarlanan «bir dem» kelimesi
ruhun durmadan değiştiğini anlatır. Bu değişimin sebebi dış değildir.
Gönül âdetâ kendiliğinden bir halden başka bir hale girer. Bu haller bir-
birine tamamiyle zıddır. İnsan ruhu bazen neşeli, bazen kederlidir. Ba-
zen göklere çıkar, bazen kendisini aşağı hisseder. Şiirde bilhassa o de-
vir bakımından dikkati çeken bir fikir vardır : Şâirin kendisini bazen
müslüman, bazen hıristiyan olarak hissetmesi! Bu, İslâmiyet ve tasav-
vufun esası olan vahdet fikri ile ilgili olmakla beraber, yine de ifade edi-
liş tarzı bakımından dikkati çekicidir. İlerde görüleceği üzere Yunus, ken-
disinde bütün insanlığı ve bütün insanlıkta kendisini bulur. Bu duyuş
tarzı, Zaman ve Hayat ile ilgisi bulunan Tecelli kavramıyla alâkalıdır.

Heidegger ve Jaspers gibi Yunus da hayatın asıl mânasını ölüm va-
sıtasıyla keşfeder. Ölüm, dış görünüşüyle korkunçtur. Zira o başta vî-
cut olmak üzere, hayatta inanılan her şeyi yok eder. Fakat onun as-
mânası da bu yok edişdedir. Ölüm ile yok olan, insan varlığının fâni cep-
hesidir: Vücut ve vücuda bağlı olan şeyler ölür, can veya ruh ölmez :

Ölen hayvan olur insanlar ölmez (s. 341)

x

Ölür ise ten ölür canlar ölesi degül (s. 177)

diyen Yunus ölümden korkmaz :

Ölmekden ne korkarsun korkma ebedi varsun (s. 307)

Yunus, Ruh ve Tanrı'nın varlığına inanmayan insanları gafletten
uyandırmak için sık sık ölümden bahseder :

Teferrüc eyleyüvardum sabahın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa şu nâzük tenleri gördüm
Kimi gamda kimi şâdman yatarlar sinnide pinhan
Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm
Yıkılmış sinleri dolmuş hep ivleri harab olmuş
Kamu endişeden kalmış ne düşvar halleri gördüm
Yaylalar yaylamaz olmuş kışlalar kışlamaz olmuş
Bar dutmuş söylemez olmuş ağızda dilleri gördüm
Kimisi zevk ü işretde kimi sâz ü beşâretde
Kimi belâ vü mihnetde dün olmuş günleri gördüm
Soğulmuş şol kara gözler belürsüz olmuş ay yüzler
Kara toprağın altunda gül derer elleri gördüm
Kimisi boynunu eğmiş tenüni toprağa salmış
Anasına küsüp gitmiş boynın buranları gördüm

Kimi zarı kılıp ağlar zebânîler canun tağlar
 Dutuşmuş sinleri oda çıkan düttünleri gördüm
 Yunus bunu kanda gördi gelüp bize haber virdi
 Aklum vardı bilüm şaşdı nitekim şunları gördüm (s. 216)

Yunus bu şiirinde daha ziyade ölümün insan vücudunu nasıl yok ettiğini müşahhas olarak gözönüne koymuştur. Dinî veya metafizik fikirlerle ahlâkî fikirleri birbirinden ayırmayan Yunus, başka şiirlerinde ölümü, insanları aldatan fâni değerleri yok edici bir vâkıa olarak gösterir.

İnsanlar günlük hayatlarında umumiyetle iki şeye, mal ve mülk ile iktidara fazla önem verirler. Bu yüzden hem Tanrı'yı, hem de insanogulunu yücelten kıymetleri unuturlar. Ölüm onlara bu fâni değerlerin boşluğunu gösterir :

Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri
 Ger taş isen eriyessin bakup göricek bunları
 Şunlar ki çokdur malları gör nice oldı hâlleri
 Son ucu bir gönlek giymiş anun da yokdur yenleri
 Kanı mülke benüm diyen köşk ü saray begenmeyen
 Şimdi bir evde yatarlar taşlar olmuş üstünleri
 Bunlar eve girmeyeler zühd ü tâat kılmayalar
 Bu biklügi bulmayalar zîra geçdi devranları
 Kanı ol şirin sözlüler kanı ol güneş yüzlüler
 Şöyle gayıb olmuş bunlar hiç belürmez nişanları
 Bunlar bir vakt bikler idi kapucılar korlar idi
 Gel şimdi gör bilmeyessin bik kangıdur ye kulları
 Ne kapu vardur giresi ne nimet vardur yiyesi
 Ne ıfık vardur göresi dün olmuşdur gündüzleri
 Bir gün senün dahı Yunus benven didüklerün kala
 Seni dahı böyle ide nitekim itdi bunları (s. 133-134)

Hayatta inandığı şeylerin ölüm ile yok olduğunu gören insanoglu, var oluşunun sebebini araştırır. Varoluşun sebebi, Tanrı'yı bilmektir :

Vücuda gelmeyünce kimse Hakk'ı bilmedi
 Bu vücuddan gösterdi dost bize didârını (s. 113)

İnsan, her şeyi, kendisini, kâinatı ve Tanrı'yı vücudda bulmuştur :

Ma'ni ivine talduk vücud seyrünü kılduk
 İki cihan seyrini cümle vücudda bulduk

Bu çizginen gökleri tahtesserâ yirleri
 Yetmiş bin hicabları cümle vücudda bulduk
 Yedi yir yedi göki dağları denüzleri
 Uçmağ ile tamuyı cümle vücudda bulduk
 Gice ile gündüzi gökde yidi yıldızı
 Levhde yazılı sözi cümle vücudda bulduk
 Mûsî ağduğı Tûr'ı yohsa Beytü'l-ma'mûrî
 İsrâfil çalan sûrî cümle vücudda bulduk
 Tevrât ile İncil'i Furkan ile Zeburî
 Bunlardağı beyânı cümle vücudda bulduk
 Yunus'ın sözleri hak cümlemüz didük saddak
 Kand'istersen anda Hak cümle vücudda bulduk (s. 166)

Burada görüldüğü üzere, Yunus kâinatın varlığını ve mânasını inkâr etmez. Bilâkis ona derin bir mâna verir. Tanrı insanı ve kâinatı kendi varlığını bildirmek için yaratmıştır :

Yaratdın cümle milleti bî-şek-seni bilmeğičün
 Halk eyregi eyle sanur oynayıban gülmeğičün (s. 260)

İnsanların gafleti yaradanı arayacak yerde, onun yarattıkları ile oyalanmaları, evi boş ve sahipsiz sanarak ona —hem de ebedî olarak orada kalacaklarını sanarak— yerleşmeğe kalkmalarıdır. Ölümün hikmet-i vücudu, insanları işte bu gafletten uyarmak içindir. Bu kâinatta her şey Tanrı'ya aittir. İnsan da.

Yunus bu noktada kalmaz. İnsanın kendi kendisine ait olmayışı fikrinden İnsan-Tanrı Birliği fikrine gider. İnsan kendi kendisini yaratmadığına göre, görünen başka bir varlık vardır ki, o da Tanrı'dır. İnsan bu merhaleye ulaştınca, Ben veya Benlik fikri abes görünür. Zira, Ben denilen varlık hakikatte odur. Tanrı, kâinatta insan suretine girerek dolaşır ve hayata şekil verir :

Işık ile ister idük yine bulduk ol canı
 Gönlek idinmiş giyer sûret ile bu teni
 Girmiş sûretde gezer cümle işleri düzer
 Girü kendüye söyler gevher ile bu kânı
 Bu dünya bir bazardur sûretler dükân olmuş
 Bu dükâna girüben oldur satan bu kânı
 Bir niçeler kayırur bunca malum kaldı dir
 Viren oldur alan ol sormaz nedür ziyarı
 Yunus imdi sen senden ayru degülsün candan
 Sen sende bulmaz isen kanda bulasun anı (s. 109)

Yunus, kendinde onu bulunca, sonsuz bir sevince ulaşır, bütün korku ve endişelerden kurtulur :

Ben bunda seyrider iken aceb sırra irdüm ahı
 Bir siz dahı sizde görün dostı bende gördüm ahı
 Bende bakdum bende gördüm benüm ile ben olanı
 Bu sûrete can vireni kimdüğünü bildüm ahı
 Ben isteyüp buldum anı ol ben isem ye ben kanı
 Seçemezem andan beni bir kezden ol oldum ahı
 Ma'suk benümledür bile ayru degül kıldan kıla
 Irak sefer benden kala dostı bunda buldum ahı
 Degme bir yol kandan bana dağılmayam degme yana
 Kutlu oldı bu seferüm hoş menzile irdüm ahı
 Münkir kişi duymaz anı derdlülerün sezer canı
 Ben ol ışk bağı bülbülyem ol bağçeden geldüm ahı
 Mansûr idüm ol zamanda anun için geldüm bunda
 Külümü göke savurup ben Enel Hak oldum ahı
 Ne oda yanam dağılam ne dara çıkam boğulam
 İşüm bitince yürüyem teferrüce geldüm ahı
 Mün'im oldum yoksul iken benüm oldı kevn ü mekân
 Şarka vü garba serteser yir ü göke doldum ahı
 Sûret toprakdur diyeni gönlüm kabûl itmez anı
 Bu toprağun cevherini hazrete irgördüm ahı
 Nitekim ben beni buldum bu oldı kim Hakk'ı gördüm
 Korkum anı buluncaydı korkudan kurtuldum ahı
 Yunus kim öldürür seni viren alur gine canı
 Bu canlara hükmideni kim idüğün bildün ahı (s. 117)

Kendini aşma ve Tanrı'ya ulaşmanın bu sevincini Yunus daha birçok şiirinde güzel mısralarla ifade etmiştir. «Yağma olsun» redifli gazeli (s. 259) bu sevinçle doludur. Duygu tonu ve muhtevası bakımından bu şiirlerle, ölüm ve ayrılık ızdırabını anlatan manzumeler arasında tezat vardır. Bu sonunculara bakarak, Yunus'u bir ızdırab şâiri olarak tavsif etmek yanlıştır. Yunus'da ölüm ve ayrılık duyguları Tanrı'ya ulaşmadan önceki halleri ifade eder. Tanrı'ya ulaşan ve onu kendinde bulan Yunus neş'eden coşar⁽²⁾. Denilebilir ki Yunus insanlara bu ebedî neş'e ve sevinç kaynağını bildirmek ve ona ulaşmanın yolunu öğretmek için şiir yazmıştır :

2) Mehmet Kaplan, La joie de Yunus Emre, *Dialogues*, juillet (Temmuz) 1953, s. 58-67.

Yunus bir haber virür işidenler şâd olur (s. 259)

x

Sevdüğüm söylemez isem sevmek derdi beni boğar (s. 287)

Yunus'un öğrettiğine göre, Tanrı'ya ulaşabilmesi için insanın evvelâ ölüm veya yokluk çölünü aşması lâzımdır. Ancak yokluk fikri insanı varlığa götürür. «Ölmeden önce ölme» nin mânası budur. Yunus bu fikrini şu mısra ile özetler :

Ölelüm ölmez iken yine ölmemeğün (s. 259)

Yunus'un çeşitli Zaman'lar için söylediği paradoks gibi görünen mısraları bu bakış tarzı izah eder. Hayatta bulunan her insan ölüme doğru gittiğine göre, ölüm bir «Gelecek» tir. Fâni olduğunu bilen insan için «bugün», «yarın» dır. «Yarın»ı «bugün»de görmek demek, «ölmeden önce ölmek», hayatta iken Tanrı'ya ulaşmak, yani ebedileşmek demektir. Bir mısraında Yunus bu fikri şöyle ifade eder :

Benim yarınım bugündür bunda görüldü ol Kadir (s. 296)

Bu hakikati bilenler için bugün, yarın diye bir şey yoktur :

İki âlem bir oddur bir nazarda
Ki birdür toğruya imrûz u ferdâ
Ki toğru hâlini yarına koymaz
Bugün yarın demek ol hâle, uymaz (s. 41)

İnsan, hakikate yaşadığı hayatta ulaşmalıdır. Zira, evvelce de belirtildiği gibi, dünyaya gönderiliş sebebi budur :

Var din îman gerek ise iyi diril bu dünyede
Yarın anda bitmez işin bugün bunda bitmeyince (s. 50)

x

Her kim anun dîdârını bunda ıyan görmez ise
Yarın ol sergerdan geze hiç bilmeye nitdügünü (s. 114)

Yaşarken onu bulan artık yarını düşünmez :

Bakdığım yüzde gördüm Tapduğ'ımın nûrını
Maksûdım bu gün bildüm niderem ben yarını
Yarınım bu gün bana hoş bayram düğün bana
Düşde gelir ün bana işidün ahbarımı (s. 113)

Tanrı'ya ulaşan, «an» da «ebediyet» i ve sonsuz saadeti bulmuş olur. Böylesinin kalbi, bitmez tükenmez bir aşk ile dolar :

Her kim severdiyse seni ebed diri kalır canı
Her dem senün ışkun ile geçirür dün gündüzünü (s. 121)

x

Biz sevdük âşık olduk sevildük ma'suk olduk
Her dem yeni doğaruz bizden kim usanası (s. 136)

x

Yunus seni seveli beşaret oldu canı
Her dem yeni dirlikde ömrünü eskitmeye (s. 57)

Oı can kağan öliser sen ana can olasın
Ölmüş gönül dirile anda ki sen olasın
Ömeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlu gönül unula merhemi sen olasın
Sen oldığun gönüller her dem canun yeniler
Bunlardır ölmeyenler hâkimi sen olasın (s. 249)

Sevenler için Zaman durmuş gibidir. Onlar âdeta günlük hayatın değişmelerinden dışarı çıkmışlardır :

Niçeler aydur Yunus'a çün kocaldun ışkı kogıl
Rûzigâr uğramaz ışka ışkun ne ay u yılı var (s. 290)
Yıl on ki ay bu ışk güli od içinde bitüpdürür
Yandugumca artar kokum devrüm geçüp solmaz benüm (s. 194)

Kendinde ebedî varlığı bulma düşüncesi, insanın dünyaya gelmeden önceki hali hakkında da hususî bir tasavvur doğurur. Yunus'a göre insanın varlığı doğumla başlamaz, can ezelden beri vardır :

Âdem yaratılmadın can kalıba girmedin
Şeytan lâ'net olmadın Arş idi seyran bana (s. 55)

Yunus, bazı şiirlerinde bu cihana gelmeden önceki hâli, mes'ut bir an olarak hatırlar :

Ne kutlu dem idi bu dem ne gussa varıdı ne gam
Endişe yok gönlümde hem bu can, eli andaydı
Biz nur yazı yaylar idük ilm-i ledün söyler idük
Dostlarımız toylarıduk kudret hanı andaydı
Arşdaydı seyranımız nurdanıdı sayvanımız
Anda bu bizüm cânımız Mustafâ canındaydı

Yoğdı hem levh ü kalem ne onsekizbin bu âlem
 Ol demde Havvâ vü Âdem ne ad u ne sandaydı
 Geldük bu mülke behâne seyreyledük hoş şâhâne
 Sefer kıluruz uş yine vatanımız andaydı
 Hüseyin idi Mansur idi nâgâh gördi ol sûreti
 Kendün Hakk'a ismarladı Bağdad'da dek gavgaydı
 Yunus gel imdi bu zaman dost yolına terkeyle can
 Tâ kim olasin câvidan çünki evel andıydı (s. 103)

Tanrı'nın tecellisi ile beraber Varlık âlemine doğan İnsan, son şekline girmeden önce, çeşitli suretlerde görünmüştü. Bir şiirinde :

Yıldız idüm nice zaman gökde melâik arzuman (s. 207)

diyen Yunus, yüzüne dikkatle bakan birisinin onda ebedî varlığı ve daha önceki merhaleleri görebileceğini söyler :

Hikmet ile bak bana tâ ryan olam sana
 Zîrâ ben bu sûretde yüzbin dürlü gelmişem (s. 202)

Bir şiirinde Yunus, daha önceki tecellilerini şöyle anlatır :

İy yârenler iy kardeşler sorın bana kandaydım
 Diler isen aydınvirem ezeli vatandaydım
 Kâlû belâ söylenmedin tertib düzen eylenmedin
 Hak'dan ayru degül idüm ol ulu divandaydım
 Eyyûb ile derde esir iniledüm çekdüm cezâ
 Belkıs ile taht üzere mühr-i Süleymandaydım
 Yunus ile balık beni çekdi deme yutdı bile
 Zekerıyyâ ile kaçdum Nuh ile tûfandaydım
 İsmâil'e çaldum bıçak bıçak bana kâr itmedi
 Hak beni âzâd eyledi koç ile kurbandaydım
 Yûsuf ile ben kuyuda yatdum cefâ çekdüm bile
 Ya'kûb ile çok ağladum bulınca figandaydım
 Aşâyile Mûsâ'yile kaçdum çıkdum Tur dağına
 İbrâhim ile Kâ'be'de bünyad bırağandaydım
 Mi'raç gicesi Ahmed'ün arşda na'leynün döndürdüm
 Üveys ile urdım tâcı Mansur'da urgandaydım
 Alî ile urdım kılıç Ömer ile adl eyledüm
 Onsekiz yıl Kaf dağında Hamza'yla meydandaydım
 Ezelfiden dilümde uş Tanrı birdür Hakdur Rasûl
 Bunı böyle bilür iken sanma ki gümandaydım
 Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin

Öküz balık eylenmedin ben ezeli andayıldım
 Yunus senün âşık canun ezeli âşıklar ile
 Ol Allah'ın dergâhında seyrân u cevlandayıldım (s. 208)

Tanrı ile beraber «dünya teferrüci» ne çıkan can, burada uzun tecrü-
 belerle olgunlaştıktan, varlığının şuuruna erdikten sonra, tekrar asıl va-
 tanına dönmek ister. Aşağıdaki şiirinde Yunus, dünyaya geliş sebebiyle,
 dönüş fikrini beraber ele alıyor :

Benüm bunda kararum yok ben bunda gitmeğe geldüm
 Bâzergânam matâum çok alana satmağa geldüm
 Ben gelmedüm da'viyiğün benüm işüm seviyiğün
 Gönüller dost eviyiğün gönüller yapmağa geldüm
 Dost esrüği deliliğüm âşıklar bilir neliğüm
 Denşirüben ikiliğüm birliğe yetmeğe geldüm
 O hocamdur ben kulıyam dost bağçesi bülbüliyem
 Ol hocamun bağçesine şâd olup ötmeğe geldüm
 Bunda biliş olan canlar anda bilişürler imiş
 Bilışüben hocam ile hâlüm arzitmeğe geldüm
 Siz Yunus'dan sorın haber dost kandayısa anda var
 Haberi gel gör benden al ben anı görmeğe geldüm (s. 212)

İnsanın asıl vatanı «mülk-i ezeli» dir, yani Tanrı'dır. Dünyaya gelen
 insan tekrar ona döner. Vücuda giren can'ın durmadan kendi kendini
 ve dünyayı aşmak istemesinin sebebi, asıl vatanına olan derin bağlantı-
 sıdır.

İnsan hayatında sürekli olan değişikliğin yöneldiği istikamet Tanrı
 katıdır. Yeryüzünde hiç bir şey insan ruhunu tam olarak tatmin edemez.
 Yunus bir şiirinde her şeye sahip oldukları halde yine de iç sıkıntısından
 kurtulamayan insanlardan bahseder :

Kemdürür yoksullukdan niçelerün varlığı
 Bunca varluk var iken gitmez gönül darlığı (s. 107).

Bu iç sıkıntısının sebebi, insan ruhundaki «aşma duygusu» dur.
 Zengini, mala mülke düşkün olanları aldatan nokta, maddeyi tatmin edici
 sanmalarıdır. «Gönül darlığı», bu inancın yanlış olduğunun en büyük
 delilidir. İnsanın mes'ut olması için ille de zengin olmasına lüzum yok-
 tur :

Süleyman zenbil ördi kendi emeğin yirdi
 Anun ile buldular anlar berhurdarlığı (s. 107)

Yunus'a göre İnsan, kendisini aşan ebedî varlığı bulmak ve onun aşkı ile yaşamak suretiyle hayatına bir mâna verebilir ve mes'ut olabilir. Sevmek, kendisini aşmaktır: Yunus'un «bana seni gerek seni» (s. 132) diye feryat etmesi, bundan dolayı değil midir? Sevmeyen insan bedbahttır. Sevgi insanı saadete ulaştırır :

Bellü bilün mahrûmdur bu dünyede dostsuz kişi (s. 123)

x

Işk şevkinden âlem dolar âşık olan andan güler
Işksuz biten çiçek solar ışk iledür dirlik hoşı (s. 124)

Tanrı bu dünyada tecelli etmekle beraber, surete bürünmüştür. Onun varlığını her yerde hissedenden Yunus, onu doğrudan doğruya görmek arzusu ile yanar :

Senün kokun tuydı cânım terkin urdum bu cihânun
Bilmezem ayıt mekânun seni kanda isteyeyin
Her dem söylenir haberin hergiz bulunmaz eserin
Götür yüzünden perdeyi didâruna göyüneyin (s. 254)

Fakat insanın bu âlemde Tanrı'yı perdesiz olarak görmesine imkân yoktur. Bu, kâinatın yok olması demektir. İnsan onunla ancak bu âlemin dışında yüzyüze gelebilir. Yunus bu anı hasretle özler :

Geçdüm bitmez sağıncdan usandum yaz u kışdan (s. 259)

diyerek, ölümü istemesinin sebebi budur.

İnsan bu dünyalı değildir. Asıl vatani «öte» dedir. O buraya, oradan gelmiştir ve tekrar oraya gidecektir. Yunus bir şiirinde «ora» veya «öte» den şöyle bahseder :

Bî-mekânım bu cihanda menzil ü durağım anda
Sultânım tâc ile tahtım hulle vü burağım anda
Kim ne bilür ne kuşam ben her dem ol yüze tuşam ben
Tâ ezeli sarhoşam ben içmişem ayağım anda
Bülbülem uş öte geldüm dilde menşur tuta geldüm
Bunda müşkim sata geldüm giyiğem otağım anda
Felek-i Atlasda durdum yedi kez in cevân urdum
Muhammed nûrını gördüm bu benüm karağım anda
Eyyub'am bu cevri buldum Cercis'em yetmiş kez öldüm
Ben bu mülke tenhâ geldüm düğeli yarağım anda

Mansûr'am uş dâra geldüm Yûsuf'am bazara geldüm
 Arslanam şikâra geldüm ve lâkin yatağum anda
 Delüyem pendî dutmazam değme yire ben gitmezem
 İşbu sözi işitmezem dutmuşam kulağum anda
 Sır sözi aşkâre dinmez semender oda göyünmez
 Dün ü gün yanar sövünmez bu benüm çırağum anda
 Yunus çün bu fikre daldı dünyeyi ardına saldı
 Vallah ki key lezzet aldı bu benüm damağum anda (s. 51)

Bu dünyayı gören, tanıyan ve işin aslını öğrenen şâir, bundan dolayı ölümden korkmaz, âdetâ onu türkû söyleyerek karşılar :

Düşd'önüme hubbu'l-vatan gidem hey dost diyi diyi
 Anda varan kalur heman kalam hey dost diyi diyi
 Gele şol Azrâil duta assı kılmaz ana ata
 Binem şol ağaçdan ata gidem hey dost diyi diyi
 Halvetlerde meşgul olam dâyim açılam gül olam
 Dost bağında bülbül olam ötem hey dost diyi diyi
 Şol bir biş on arşun bizi kefen ideler eğnüme
 Dökem şol dünyeye tonların giyem hey dost diyi diyi
 Mecnûn oluban yürüyem yüce tağları büriyem
 Mum olubanı eriyem yanam hey dost diyi diyi
 Günler giçe yıl çevrüle üstüme sinlem ubrula
 Ten çürüye toprak ola tozam hey dost diyi diyi
 Yunus Emre var yolına münkirler girmez yolına
 Bahrı olup dost göline talam hey dost diyi diyi (s. 137)

Netice :

Verilen örnekler ve yapılan açıklamalar gösteriyor ki, Yunus'a göre insan hayatının geçiciliği, Ezel ile Ebed arasında yapılan seyahatle ilgilidir. İnsan hayatı bu uzun seyahatin sadece bir kısmını, fakat mühim bir kısmını içine alır. Dünyaya gelmekten maksat insanın kendisini ve Tanrı'yı bilmesidir. Bu yavaş yavaş, ömür boyunca olur. İnsan bu dünyaya bir kere değil, birçok kereler gelir. Fânîlik veya geçicilik duygusu ile ölüm hâdisesi, insanı hayat denilen bu seyahatin mânası, başlangıç ve sonu üzerinde düşündürür. İnsanın varlığı kendisinde başlamaz ve bitmez. Can ezelden beri vardır, bu dünya «teferrüc» ünü tamamladıktan sonra, yoluna yine devam edecektir. İnsan bu macera esnasında kendini aşan Tanrı'nın varlığını farkederek ve bütün ruhu ile onu arar. Yunus'un

bu görüş tarzı sürekli bir değişme ve olgunlaşma esasına dayanır. Beden (suret, madde, kâinat) içinde can (ruh, özvarlık) hiç bir an hareketten geri kalmaz. Tanrı'ya doğru uzanır. Aşk, bu derin özleyişin ifadesidir. Varoluşçular gibi Yunus'a göre de kendi kendisini aşma (Transcendence) insan varlığının en önemli özelliğidir. Zaman, canın bedeni aşmasının ifadesidir.